

Mariola Grzybowska-Brzezińska

<https://orcid.org/0000-0002-6571-1140>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra
Analizy Rynku i Marketingu

Karolina Barbara Doczyk

<https://orcid.org/0000-0001-8550-2998>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra
Analizy Rynku i Marketingu

Katarzyna Elżbieta Kuśmierz

<https://orcid.org/0000-0003-2077-7637>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra
Analizy Rynku i Marketingu

Autorka do korespondencji: Mariola Grzybowska-Brzezińska, e-mail: margryzb@uwm.edu.pl

WPŁYW DODATKOWEGO DOCHODU Z PROGRAMU „RODZINA 500+” NA WYDATKI GOSPODARSTW DOMOWYCH

Streszczenie: Celem artykułu jest ocena wpływu dodatkowego dochodu z programu „Rodzina 500+” na wydatki badanych gospodarstw domowych, z uwzględnieniem ich zachowań rynkowych i struktury konsumpcji. Badania zrealizowano w październiku i listopadzie 2017 roku na próbie 1700 respondentów. Zastosowano metodę ankiety internetowej. Instrumentem wykorzystanym w badaniu był kwestionariusz ankiety online. Wśród gospodarstw domowych o niskim dochodzie (w przedziale 1001–2000 zł) wydatki wzrosły głównie na żywność, odzież i obuwie. W gospodarstwach wysokodochodowych (łącznie dochód powyżej 4000 zł) wydatki wzrosły na edukację, odzież, obuwie i stanowiły najwyższy ich poziom. Dodatkowe środki finansowe z programu „Rodzina 500+” przeznaczano również na oszczędności, kulturę i rozrywkę. W przyszłości należałoby się skupić na analizie dochodów oraz wydatków w obrębie poszczególnych kategorii asortymentowych. Ważne jest określenie poziomu i kierunku wydatków gospodarstw domowych z uwzględnieniem wydatków na usługi.

Wyniki badań wskazują na potrzebę prowadzenia dalszych rozważań związanych z oceną jakości życia polskich gospodarstw domowych i ich zachowań w realiach polityki socjalnej.

Słowa kluczowe: wydatki gospodarstw domowych, polityka rodzinna, program „Rodzina 500+”.

Klasyfikacja JEL: A13, D12.

IMPACT OF ADDITIONAL INCOME FROM THE “FAMILY 500+” PROGRAM ON HOUSEHOLD EXPENDITURES

Abstract: The aim of the paper is the identification, analysis and assessment of household income and expenses with special regard to the additional income from the programme “the 500+ Family programme” and its influence on the market behaviour of these households. The research was conducted in October and November 2017, with the number of respondents being 1,700. The research data was collected by sending questionnaires via the Internet and by using the Spearman’s rank correlation coefficient for the description of the impact of variables. Among low-income families (in the range of 1,001–2,000 PLN), an increased amount of money spent on the purchasing of food, clothing, and footwear has been reported. Among high-income families (above 4,000 PLN), expenditure on education, clothing and footwear has increased. Besides, the additional income from the programme “the 500+ Family programme” has a direct and positive impact on savings, culture, and entertainment. The findings of this study may lead to specific practical and social recommendations. In the future, it could be recommended to focus on an analysis of income and expenses on particular assortment groups. Moreover, it is also important to concentrate on the families’ expenditures with special regard to certain types of services. According to the results of the research, there is a need for further consideration related to household behaviour and the assessment of the quality of life of Polish families with reference to social policy.

Keywords: household income and expenditure, Family Policy, the 500+ Family” programme.

Wstęp

W wyjaśnieniu zachowań konsumentów istotna jest identyfikacja głównych czynników wpływających na podejmowane przez nich decyzje. Z przeprowadzonych studiów literaturowych wynika, że zarówno na gruncie piśmiennictwa polskiego, jak i zagranicznego brak jest zgodności co do systematyzacji czynników wpływających na zachowania konsumentów (Furaiji, Łatuszyńska i Wawrzyniak, 2012). Mnogość prezentowanych ujęć klasyfikacyjnych można ograniczyć do dwóch podstawowych typów. Pierwszym z nich są proste podziały dychotomiczne opierające się na wyodrębnieniu przeciwstawnych grup czynników, natomiast drugi rodzaj stanowią rozbudowane typologie wielodzielne. Rynkowe zachowania konsumentów można definiować w kategoriach ekonomicznych i pozaekonomicznych (czynniki personalno-demograficzne, psychologiczne, społeczno-kulturowe). Wśród koncepcji grupowania czynników wpływających na zachowania konsumentów można wskazać skłonność do przypisywania wyższego stopnia ważności determinantom o charakterze ekonomicznym. Uwarunkowania ekonomiczne stanowią pewne ramy koncepcyjne warunkujące działanie pozostałych czynników, przy czym dochód jest kategorią kluczową (Zalega, 2011; Światowy, 2006; Małysa-Kaleta, 2000; Senyszyn, 1995). O ostatecznym doborze sposobu systematyzacji uwarunkowań oraz reguł ich porządkowania powinny decydować indywidualne potrzeby związane ze specyfiką prowadzonych badań (Sojkin, 1994). Złożoność zachowań konsumentów wynika nie tylko z faktu oddziaływania różnych czynników, ale zwłaszcza z występowania między nimi widocznych zależności i prawidłowości (Nelson i Consoli, 2010).

Zgodnie z teorią konsumenta jednostka, podejmując określone decyzje rynkowe, musi brać pod uwagę swoje ograniczenie budżetowe. To z kolei wynika z konieczności zaspokojenia własnych potrzeb poprzez dysponowanie określonym dochodem. Ograniczenie dochodowe w pewnych sytuacjach może być dość elastyczne, m.in. ze względu na posiadane oszczędności, zakupy ratalne czy też możliwość pozyskania pożyczek. Jednak w dłuższym okresie podmioty posiadające wyższy poziom dochodów będą mogły kupić więcej niż te, których dochody są znacznie niższe (Nelson i Consoli, 2010).

Wraz ze wzrostem dochodu poziom konsumpcji rośnie, przy czym prawidłowość ta dotyczy jedynie dóbr niższego rzędu. Wysokość dochodu determinuje strukturę wydatków konsumpcyjnych. Konsumenti charakteryzujący się niskim poziomem zamożności ewentualne przyrosty dochodów będą przeznaczać na dalsze zaspokojenie potrzeb uznawanych za podstawowe. Natomiast ci zamożniejsi będą dążyć do poprawy jakości swojej konsumpcji

poprzez zwiększanie oszczędności i wzrost wydatków na dobra wyższego rzędu (Grzega, 2011).

W literaturze wielokrotnie podkreślano znaczący wpływ dochodu na strukturę konsumpcji gospodarstw domowych (Grzega, 2011; Rashid, Nasir, Mustapha i Kamil, 2011; Sobczyk, 2013; Zalega, 2013; Utzig, 2015). Wzrost poziomu dochodu nie powoduje proporcjonalnych zmian w poziomie wydatków. Skala zmian zachodzących w wydatkach pod wpływem wzrostu dochodu jest uzależniona od jego bieżącego stanu. Zamożniejsze gospodarstwa domowe mogą swobodniej dysponować dodatkowymi środkami finansowymi. Przejawia się to między innymi w zwiększonym udziale oszczędności w budżecie domowym. Wśród rodzin uboższych wzrasta skłonność do przeznaczania dodatkowego dochodu na zakup dóbr konsumpcyjnych (Laskowski, 2014). Piekut (2016), badając wysokodochodowe gospodarstwa domowe, wykazała, że struktura ich wydatków różni się istotnie od pozostałych gospodarstw domowych. W zamożniejszych rodzinach priorytetem stają się usługi. W gospodarstwach tych udział wydatków na transport stanowił ok. 14%, na rekreację i kulturę ok. 12%, a na restauracje i hotele ok. 6%. Wysokodochodowe gospodarstwa domowe więcej wydają także na odzież i obuwie oraz na pozostałe dobra i usługi. Wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe stanowią 11%, podczas gdy w pozostałych rodzinach udział ten oscyluje wokół 26%. Wśród elit ekonomicznych relatywnie niewielką część budżetu domowego pochłaniają wydatki związane z utrzymaniem mieszkania lub domu (ok. 14%).

Obserwacja zjawisk związanych z zachowaniami gospodarstw domowych, które mogą nastąpić pod wpływem zmian dochodu, staje się bardzo ciekawa w kontekście dyskusji w zakresie stopnia zastosowania koncepcji i idei klasycznej ekonomii w epoce cyfrowej oraz w sytuacji rosnącego znaczenia myśli upowszechnianych przez ekonomistów behawioralnych. W jakim stopniu tradycyjne teorie ekonomiczne (takie jak prawo popytu, elastyczność cenowa popytu, efekt Veblena, efekt Hicksa, prawo Engla i inne) znajdują zastosowanie we współczesnym marketingu na poziomie praktyki stosowania, na ile umożliwiają projektowanie zachowań konsumenta i decyzji gospodarstw domowych w kontekście obserwowanych zjawisk wzrostu dochodu dyspozycyjnego, m.in. na skutek polityki społecznej i wprowadzanych nowych form pobudzania popytu (Kozielski, 2018).

Polityka rodzinna stanowi składową polityki socjalnej. To obszar działania państwa skoncentrowany przede wszystkim na wspomaganiu funkcji społecznych i pożądanych zachowań wśród rodzin i dzieci (Grzywna, Lusting, Mitręga, Stępień-Lampa i Zasępa, 2017). Interwencja władz publicznych ma zapewnić wsparcie dochodowe dla rodzin z dziećmi, a także rodzin będą-

cych w trudnej sytuacji materialnej (Golinowska, 2007). Założeniem polityki rodzinnej jest między innymi zminimalizowanie ubóstwa oraz ograniczenie nierówności społecznych. Celem wsparcia ekonomicznego gospodarstw domowych z dziećmi jest poprawa poziomu jakości ich życia (Szarfenberg, 2017). Ustawa o pomocy państwa w wychowaniu dzieci z dnia 11 lutego 2016 roku wprowadziła świadczenie wychowawcze „Rodzina 500+”. Program ma na celu zredukowanie obciążenia finansowego wśród rodzin z dziećmi, poprawę warunków ich życia oraz zwiększenie liczby urodzeń w Polsce. Rodzice otrzymują 500 zł na drugie i każde kolejne dziecko, aż do ukończenia przez nich 18. roku życia (Rządowe Centrum Legislacji, 2016). W gospodarstwach domowych, których dochód netto w przeliczeniu na osobę nie jest wyższy niż 800 zł, a w przypadku osób wychowujących niepełnosprawne dziecko 1200 zł, środki są także przyznawane na pierwsze lub jedyne dziecko. Od początku trwania programu świadczeniem objęto ok. 2,617 mln rodzin (Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, 2017).

W Polsce od wielu lat relatywnie najniższe dochody osiągały rodziny wielodzietne, tj. wychowujące minimum troje dzieci. Podobne relacje kształtują się w zakresie sytuacji mieszkaniowej i wyposażenia gospodarstwa domowego w dobra trwałego użytku. Uruchomiony w kwietniu 2016 roku program „Rodzina 500+” znacznie zmniejsza skalę tej niekorzystnej społecznie i ekonomicznie relacji. Program ten powinien w znaczącym stopniu zmniejszyć wspomniane dysproporcje w zakresie dochodowości między rodzinami wielodzietnymi wychowującymi jedno lub dwoje dzieci oraz bezdzietnymi (Prokopowicz 2017). Program „Rodzina 500+” to nieodłączny element pakietu polityki rodzinnej państwa, ma on szansę zmniejszyć nierówności dochodowe wśród polskich gospodarstw domowych (Chrzanowska i Landmesser, 2017). Uwzględniając wysokość wydatków na politykę prorodzinną, Polska jest w czołówce państw krajów UE (Sawulski, 2017).

Celem artykułu jest ocena wpływu dodatkowego dochodu z programu „Rodzina 500+” na wydatki badanych gospodarstw domowych z uwzględnieniem ich zachowań rynkowych i struktury konsumpcji.

1. Materiał i metodyka badań

Badanie przeprowadzono we wszystkich województwach w Polsce w październiku i listopadzie 2017 roku. Metodą wykorzystaną do zebrania danych empirycznych była ankieta internetowa. Kwestionariusz ankiety online stanowił narzędzie badawcze. Respondentów poproszono o wskazanie głównych

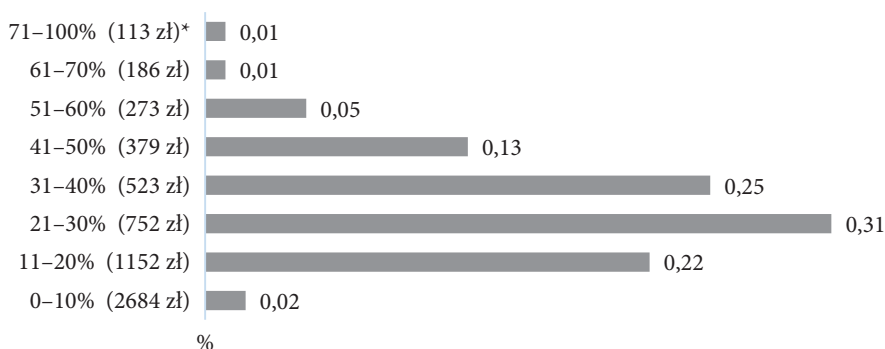
obszarów, w których zauważyli wzrost wydatków po wprowadzeniu programu „Rodzina 500+”. W doborze próby posłużono się metodą kuli śnieżnej. Link do ankiety wraz z prośbą o wypełnienie został umieszczony w mediach społecznościowych. W badaniu uczestniczyli wyłącznie przedstawiciele gospodarstw domowych pobierający świadczenie wychowawcze „Rodzina 500+”. Dane pierwotne zweryfikowano pod względem kompletności informacji. Spośród 1700 formularzy ankiety do analizy przyjęto 1390 prawidłowo wypełnionych (ok. 82% próby). Strukturę badanej zbiorowości cechuje wysoki stopień zróżnicowania pod względem ekonomiczno-społecznym. Wśród badanych gospodarstw domowych przeważają te, których łączny dochód netto bez udziału świadczenia „Rodzina 500+” jest w przedziale 1001–2000 zł (ok. 30%). W segmencie tym dominują osoby w wieku 26–35 lat (ok. 54%), z wykształceniem średnim (ok. 46%), mieszkające w miastach od 50 tys. do 200 tys. mieszkańców (ok. 28%), pracujące zawodowo (ok. 55%), z jednym dzieckiem (ok. 34%). Respondenci, których łączny dochód gospodarstwa domowego był wyższy od 2000 zł, a niższy niż 3000 zł, stanowili ok. 25% badanej próby. To głównie osoby młode (26–35 lat) z wykształceniem średnim (ok. 51%), mieszkańcy dużych miast powyżej 200 tys. mieszkańców (ok. 28%), pracujący czynnie zawodowo (ok. 85%) i wychowujący co najmniej trójkę dzieci. Mniej liczną grupę (ok. 22%) stanowiły gospodarstwa domowe, których łączny dochód netto przewyższał 4000 zł. Były to osoby w wieku 36–45 lat (ok. 52%) z wyższym wykształceniem (ok. 70%), mieszkańcy dużych miast (ok. 30%), którzy wychowują trójkę dzieci i więcej. W grupie tej dominują osoby na stanowiskach nierobotniczych (ok. 73%) oraz pobierające świadczenia socjalne, środki alimentacyjne i uzyskujące pomoc finansową od rodziny. Najmniejszą grupę wśród badanych (ok. 7%) stanowią rodziny, których łączny dochód netto wynosił poniżej 1000 zł. Były to osoby w wieku 26–35 lat, z wykształceniem średnim (ok. 40%), mieszkańcy terenów wiejskich (ok. 27%), bezrobotni (ok. 51%) oraz wychowujący jedno dziecko (ok. 47%).

2. Wyniki badań

Od początku trwania programu rządowego „Rodzina 500+” do budżetów gospodarstw domowych wpłynęło ponad 27,2 mld zł. Wsparcie finansowe przysługuje na drugie i każde kolejne dziecko, a przy spełnieniu kryterium dochodowego także na pierwsze. W analizie gospodarstwa domowe pogrupowano według udziału świadczenia w dochodach netto ogółem (rysunek). Wysokość świadczenia wyliczono na podstawie informacji uzyskanych od

respondentów w zakresie liczby posiadanych dzieci, liczby dzieci uprawnionych do pobierania świadczenia oraz łącznego miesięcznego dochodu netto (z wyłączeniem środków stanowiących pomoc społeczną).

Największą grupę (31%) stanowiły gospodarstwa domowe, w których udział świadczenia „Rodzina 500+” w dochodzie miesięcznym netto ogółem był na poziomie 21–30% (rysunek).

* Średni dochód bez świadczenia wychowawczego „Rodzina 500+” *per capita*

Struktura świadczenia „Rodzina 500+” w dochodach ogółem badanych gospodarstw domowych

Źródło: Na podstawie przeprowadzonych badań.

Z kolei 25% badanej próby stanowiły gospodarstwa domowe, których udział dodatkowego dochodu w budżecie gospodarstwa domowego wynosił 31–40%. Natomiast 22% respondentów to osoby, których dochód ze świadczenia wychowawczego mieścił się w przedziale 11–20%. W badaniach uwzględniono trzy kategorie wydatków, w których respondenci zauważyli istotny ich wzrost spowodowany uzyskaniem świadczenia wychowawczego „Rodzina 500+”. Najwyższy wzrost wydatków deklarowano w kategorii „odzież i obuwie”, tak wskazało 72% respondentów. Wzrost wydatków na edukację i zajęcia dodatkowe dla dzieci wskazało 62% badanych osób, a 49% na żywność. Ważną pozycję w strukturze wydatków gospodarstw domowych zajmują oszczędności, które w opinii 20% ankietowanych wzrosły dzięki świadczeniu „Rodzina 500+”.

W celu weryfikacji zależności między dochodem *per capita* gospodarstw domowych a wydatkami oraz oceny siły powiązań badanych cech wyznaczono współczynniki korelacji rang Spearmana (tabela 1). W analizie uwzględniono liczbę dzieci oraz wydatki, w których respondenci zaobserwowali znaczący ich wzrost z tytułu otrzymanych świadczeń „Rodzina 500+”.

Tabela 1. Wartość współczynników korelacji rang Spearmana przy uwzględnieniu dochodu *per capita*

Wydatki	Jedno dziecko	Dwoje dzieci	Troje dzieci i więcej
Żywność	0,09*	0,05	0,08
Odzież i obuwie	0,05	0,02	0,02
Edukacja i zajęcia dodatkowe dla dzieci	0,20***	0,18***	0,21***
Rekreacja, kultura, rozrywka	0,20***	0,18***	0,20***
Opłaty bieżące	0,00	0,04	0,02
Oszczędności	0,29***	0,30***	0,27***
Zobowiązania	0,08	0,02	0,06
Inne	0,08	0,07	0,54

* $p < 0,05$, *** $p < 0,001$.

Źródło: Na podstawie przeprowadzonych badań.

Silna zależność występuje pomiędzy dochodem *per capita* gospodarstw domowych a pozycją „oszczędności” (zależność statystycznie istotna na poziomie $p < 0,001$). W rodzinach z jednym dzieckiem mniej silna, ale istotna zależność ($p < 0,05$) występuje między dochodem *per capita* a wydatkami na żywność – współczynnik ρ wynosi 0,09. Czynnikiem różnicującym wydatki gospodarstw domowych jest dochód.

Do analizy wydatków według kategorii, w których nastąpił ich wzrost, włączono przedziały dochodowe. Wzrost wydatków na żywność zaobserwowano w gospodarstwach domowych, których łączny miesięczny dochód netto bez świadczenia „Rodzina 500+” mieścił się w przedziale 1001–2000 zł (ok. 45%), do 1000 zł (ok. 42%) oraz 2001–3000 zł (30%). Zwiększenie wydatków zaobserwowano także w kategorii „odzież i obuwie”. W gospodarstwach domowych, w których łączny miesięczny dochód netto wynosił 3000–4000 zł, dodatkowe środki finansowe z tytułu świadczenia wychowawczego „Rodzina 500+” przeznaczano na edukację (ok. 30%) oraz odzież i obuwie (ok. 25%). W obrębie tych samych kategorii wydatków ich wzrost zanotowano także wśród rodzin z dochodem powyżej 4000 zł – edukacja (ok. 38%), odzież i obuwie (ok. 25%). Rodziny te przeznaczały dodatkowe środki finansowe również na oszczędności (ok. 16%) oraz na kulturę i rozrywkę (ok. 11%).

Wyselekcjonowano gospodarstwa domowe według udziału świadczenia „Rodzina 500+” w dochodach ogółem. W strukturze wydatków gospodarstw domowych uwzględniono te, w których badani zauważyli najwyższy ich wzrost z tytułu otrzymanych świadczeń (tabela 2).

Tabela 2. Struktura wydatków gospodarstw domowych według udziału procentowego świadczenia „Rodzina 500+” w dochodach ogółem (w %)

Wydatki Przedział	Żywność	Odzież i obuwie	Edukacja i zajęcia dodatkowe dla dzieci	Rekreacja, kultura, rozrywka	Oplaty bieżące	Oszczędności	Zobowiązania	Inne
0–10% (2684 zł) ^a	11,10	18,50	33,30	14,80	0,00	22,20	0,00	0,00
11–20% (1152 zł)	16,14	21,84	35,13	6,65	2,85	14,24	0,95	2,22
21–30% (752 zł)	30,09	21,99	24,07	6,94	2,78	9,03	1,16	3,94
31–40% (523 zł)	35,04	26,78	21,94	5,41	4,56	2,85	1,14	2,28
41–50% (379 zł)	40,12	23,35	21,56	5,39	5,39	4,19	0,00	0,00
51–60% (273 zł)	40,00	24,29	25,71	0,00	5,71	0,00	4,29	0,00
61–70% (186 zł)	36,84	31,58	21,05	0,00	5,26	0,00	5,26	0,00
71–100% (113 zł)	62,50	0,00	12,50	12,50	0,00	12,50	0,00	0,00

^a Średni dochód bez świadczenia wychowawczego „Rodzina 500+” *per capita*.

Źródło: Na podstawie przeprowadzonych badań.

Uwzględniając gospodarstwa domowe według udziału świadczenia wychowawczego „Rodzina 500+” w dochodach ogółem, główne kategorie wydatków, w których odnotowano wzrost, to żywność, odzież i obuwie oraz edukacja i zajęcia dodatkowe dla dzieci. Przedstawiciele gospodarstw, w których udział procentowy świadczenia wychowawczego w dochodzie całkowitym mieścił się w przedziale 71–100%, deklarowali wzrost wydatków na żywność (ok. 63%). Gospodarstwa domowe, których dodatkowy dochód stanowił jedynie 10% wszystkich dochodów w budżecie domowym, częściej wskazywały przeznaczenie tych środków na edukację i zajęcia dodatkowe dla dzieci (ok. 34%) oraz oszczędności (ok. 23%). We wszystkich segmentach gospodarstw domowych żywność jest główną kategorią, w której zaobserwowano wzrost wydatków przy jednoczesnym wzroście udziału świadczenia w dochodach.

W celu weryfikacji zależności między udziałem procentowym świadczenia wychowawczego „Rodzina 500+” w dochodzie ogółem gospodarstw domowych a wydatkami oraz oceny siły zależności badanych zmiennych zastosowano współczynniki korelacji rang Spearmana. Im wyższy udział procentowy świadczenia w całkowitym dochodzie, tym rzadziej wskazywano na wzrost wydatków w obrębie takich kategorii, jak edukacja, kultura i rozrywka

oraz oszczędzanie. Przy czym najsilniejsza istotna statystycznie zależność ($p < 0,001$) została zaobserwowana w przypadku oszczędności ($\rho = 0,24$).

Dochody gospodarstw domowych (*per capita*) pobierających świadczenie 500+ w 2017 roku kształtowały się na poziomie 1275 zł. Stanowiło to prawie 80% przeciętnych dochodów ogółem gospodarstw domowych. Udział dochodu ze świadczeń wychowawczych 500+ w przeciętnym miesięcznym dochodzie rozporządzalnym na osobę w gospodarstwie domowym średnio dla Polski wynosił 14,5%. Najwyższy odsetek był w województwie świętokrzyskim (17,1%), najniższy natomiast w województwie mazowieckim (12,1%). Według analiz przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny (*Budżety Gospodarstw domowych*, 2017) przeciętne miesięczne wydatki na osobę w gospodarstwach domowych pobierających świadczenia 500+ w 2017 roku wyniosły 903,00 zł. Stanowiło to 76,8% wydatków na jedną osobę dla ogółu gospodarstw domowych. Najistotniejszą pozycję w strukturze wydatków tychże gospodarstw domowych stanowiły wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe (25,4%). Znaczącą pozycją w strukturze wydatków były wydatki na użytkowanie mieszkania i nośniki energii (17,8%). Wydatki na edukację stanowiły 0,5%.

Zakończenie

Poziom dochodu jest ważnym czynnikiem kształtującym zachowania nabywcze konsumentów. W opinii badanych świadczenie wychowawcze z programu „Rodzina 500+” w największym stopniu przyczyniło się do wzrostu wydatków na odzież i obuwie, edukację i zajęcia dodatkowe dla dzieci oraz na żywność. Obserwowana poprawa sytuacji finansowej rodzin przyczyniła się do zmiany zachowań konsumpcyjnych także w zakresie wzrostu wydatków na rekreację, kulturę i rozrywkę oraz oszczędności.

Gospodarstwa domowe o niskim statusie materialnym, których łączny dochód netto bez udziału świadczenia „Rodzina 500+” był w przedziale 1001–2000 zł, są prowadzone przez osoby w wieku 26–35 lat, z wykształceniem średnim, mieszkańców miast, pracujących zawodowo, z jednym dzieckiem. W tych rodzinach wydatki wzrosły głównie na żywność oraz odzież i obuwie. W gospodarstwach wysokodochodowych (łączny dochód powyżej 4000 zł) wydatki wzrosły na edukację, odzież i obuwie. Dodatkowe środki finansowe przeznaczano również na oszczędności oraz na kulturę i rozrywkę. Były to osoby w wieku 36–45 lat z wyższym wykształceniem, mieszkańcy dużych miast, wychowujący co najmniej trójkę dzieci. W grupie tej dominowały osoby na

stanowiskach nierobotniczych oraz pobierające świadczenia socjalne, środki alimentacyjne i uzyskujące pomoc finansową od rodziny.

Zaobserwowane różnice w poziomie dochodu badanych gospodarstw domowych mogą wynikać między innymi z deklarowanej aktywności zawodowej respondentów, ich wykształcenia oraz wielkości rodziny, w tym także liczby posiadanych dzieci. Sytuację finansową determinuje w dużym stopniu region zamieszkania, z czego wynikają także dysproporcje w poziomie wynagrodzenia. Można przypuszczać, że w dalszych latach trwania programu przynajmniej niektóre gospodarstwa domowe o niższym statusie ekonomicznym będą chciały zbliżyć swój wzorzec konsumpcji do rodzin nieco zamożniejszych.

Ograniczeniami realizowanych badań była subiektywna ocena badanych przedstawicieli gospodarstw domowych co do skali wzrostu wydatków, a także wysoki stopień uogólnienia kategorii wydatków. Respondenci biorący udział w badaniu nie posiadali kompleksowej wiedzy o kierunku rozdysponowania środków pochodzących z programu „Rodzina 500+”. Szczególnie w gospodarstwach domowych o wysokich dochodach dodatkowe wsparcie finansowe nie przyczyniło się do zmiany ich struktury konsumpcji. Na podstawie przeprowadzonych analiz można jedynie zauważyć zjawisko wzrostu wydatków w badanych gospodarstwach domowych po otrzymaniu świadczenia „Rodzina 500+”.

W przyszłości należałoby się skupić na analizie dochodów i wydatków w obrębie poszczególnych kategorii asortymentowych. Ważne jest określenie poziomu i kierunku wydatków gospodarstw domowych z uwzględnieniem wydatków na poszczególne usługi, co może się przyczynić do określenia polityki prorodzinnej w wymiarze mikro i makroekonomicznym.

Bibliografia

- Chrzanowska, M. i Landmesser, J. (2017). Symulacja efektów ex ante programu „Rodzina 500+”. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 468, 28.
- Furaj, F., Łatuszyńska, M. i Wawrzyniak, A. (2012). An empirical study of the factors influencing consumer behaviour in the electric appliances market. *Contemporary Economics*, 6(3).
- Golinowska, S. (2007). Polityka rodzinna a przemiany rodzinny, gospodarki i państwa. Głos w debacie o polityce rodzinnej w Polsce. *Polityka Społeczna*, 8.
- Grzega, U. (2011). Dochody i wydatki polskich gospodarstw domowych jako determinanta rozwoju rodzin, *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu*

- Ekonomicznego w Katowicach, Seria: Współczesne problemy demograficzne w dobie globalizacji aspekty pozytywne i negatywne*, 95.
- Grzywna, P., Lusting, J., Mitręga, M., Stępień-Lampa, N. i Zasępa, B. (2017), *Polityka rodzinna*. W: M. Kolczyński (red.), *Polityka społeczna. Rozważania o teorii i praktyce*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kotler, P. (1994). *Marketing: analiza, planowanie, wdrożenie i kontrola*. Warszawa: Gebethner i Ska.
- Kozielski, R. (2018). Wybrane teorie ekonomiczne a zachowania konsumentów w epoce digital w świetle ekonomii behawioralnej. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 6.
- Laskowski, W. (2014). Dochodowa elastyczność wydatków polskich gospodarstw domowych i jej uwarunkowania. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie – Problemy Rolnictwa Światowego*, 14(29).
- Małysa-Kaleta, A. (2000). Makroekonomiczne uwarunkowania zachowań konsumentów. W: E. Kieźel (red.), *Rynkowe zachowania konsumentów*. Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach.
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. (2017). Warszawa. *Ponad 3,99 mln dzieci objętych Rodzina 500+*. Pobrane 28 grudnia 2017 r. z <https://www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/rodzina-500-plus/art,9089,ponad-3-99-mln-dzieci-objetych-rodzina-500.html>
- Nelson, R. i Consoli, D. (2010). An evolutionary theory of household consumption behaviour. *Journal of Evolutionary Economics*, 20(5).
- Perner, L. (2010). *Consumer Behaviour: the Psychology of Marketing*. University of Southern California Marshall, Los Angeles, CA. Pobrane 28 grudnia 2017 r. z <http://www.consumerpsychologist.com>
- Piekut, M. (2016). Wydatki i trendy w konsumpcji w gospodarstwach domowych wysokodochodowych. *Problemy Zarządzania*, 14.
- Prokopowicz, D. (2017). Sytuacja materialno-ekonomiczna gospodarstw domowych w Polsce oraz znaczenie wprowadzenia programu „Rodzina 500 plus” w ramach kompleksowej rodzinnej polityki społecznej. *Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne*, 18(1).
- Rashid, N. K. Abd., Nasir, A., Mustapha, N. H. N. i Kamil, N. F. (2011). Analysis of income and expenditure of households in the east coast of peninsular Malaysia. *Journal of Global Business and Economics*, 2(1).
- Rządowe Centrum Legislacji. (2016). *Uzasadnienie ustawy z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci*. Pobrane 28 grudnia 2017 r. z <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs/2/12279566/12326797/12326798/dokument202543.pdf>
- Sawulski, J. (2017). Czy Polska jest państwem opiekuńczym? *IBS Policy Paper*, 2.
- Senyszyn, J. (1995). *Potrzeby konsumpcyjne: wstęp do ekonomicznej teorii potrzeb*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Sobczyk, G. (2013). Zachowania konsumentów w warunkach kryzysu. *Zeszyty Naukowe WSEI seria: EKONOMIA*, 6(1).

- Sojkin, B. (1994). *Czynniki ekonomiczne kształtujące spożycie żywności*. W: *Determinanty konsumpcji żywności. Analiza hierarchiczna*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Stávková, J., Stejskal, L. i Toufarová, Z. (2008). Factors influencing consumer behaviour. *Agricultural Economics – Czech*, 54(6).
- Szarfenberg, R. (2017). Wpływ świadczenia wychowawczego (500+) na ubóstwo na podstawie mikrostymulacji. *Polityka Społeczna*, 4.
- Światowy, G. (2006). *Zachowanie konsumentów: determinanty oraz metody poznania i kształtowania*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Utzig, M. (2015). Wydatki konsumpcyjne wiejskich i miejskich gospodarstw domowych a zmiany ich dochodów. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 17(4).
- Zalega, T. (2011). Mikrouwarunkowania potrzeb i zachowań rynkowych gospodarstw domowych a nowa konsumpcja. *Studia i Materiały Wydział Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego*, 1–2.
- Zalega, T. (2013). Spożycie produktów żywnościowych w wielkomiejskich gospodarstwach domowych w Polsce w okresie kryzysu finansowo-ekonomicznego. *Problemy Zarządzania*, 11(40).